

Ст. н. с. д-р Стоян Тотев

РЕГИОНАЛНИ ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ В БЪЛГАРИЯ И ОСТАНАЛИТЕ СТРАНИ-КАНДИДАТКИ ЗА ЕС

Определено е отражението на регионалните различия върху икономическото развитие в национален и регионален аспект. Направени са сравнения на протичащите регионални процеси у нас с тези на останалите страни-кандидатки за присъединяване към ЕС. Изведени са някои общи и специфични характеристики на районите за планиране на България и останалите региони на равнище NUTS II на страните-кандидатки. Оценено е очакваното регионално развитие и е изведена важната роля, която трябва да играе регионалната икономическа политика за България.

JEL: R12; F02

Регионалните икономически различия, дотолкова, доколкото могат да служат като стимул в търсенето и използването на сравнителните предимства, не могат да се интерпретират непременно като негативно явление. Съществуването на такива различия в определен смисъл може да е стимулиращ фактор за икономическо развитие.¹ Те обаче могат да поразят и сериозни социални неравенства, което определя и стремежа към преодоляването им. В този смисъл балансираното регионално развитие може да се определи като такова, при което, от една страна, регионалните икономически различия могат да играят положителна роля, доколкото различията винаги са стимул за развитие, и от друга, като развитие, което не поражда остри социално-икономически проблеми в регионален аспект.

Поддържането на този баланс на определено регионално равнище (NUTS II и NUTS III) е възможно единствено при съобразяване на националната икономическата политика с регионалната специфика.² Опитът от годините на преход недвусмислено показва, че една икономическа стратегия, която е ефективна и целесъобразна за даден регион, може да не изиграе същата положителна роля при приложението ѝ в друг регион. Този извод следва и от обобщението на изследването на регионалните различия в страните от Централна и Източна Европа. Анализът показва, че либералният (Шумпетеров) път на развитие, при който се приема, че ще се постигне регионално реструктуриране посредством "съзидателна деструкция", т.е. само чрез освобождаването на силите на конкуренцията и интернационализацията на икономическите взаимоотношения, поне в

¹ Иванов, С. Междуобщински социално-икономически различия. Проблемът център-периферия: нов поглед, нова политика. С., ГорексПрес, 1999,

² Регионално административно деление, възприето в ЕС: NUTS I – национално равнище; NUTS II – равнище, на което съответстват районите за планиране в България; NUTS III – равнище, на което съответстват областите в България.

краткосрочна и средносрочна перспектива води до нежелано нарастване на регионалните икономически различия.³ Това е резултат и от пренебрегването на основната роля, която регионалната политика трябва да играе именно в период на реструктуриране.

По-нататъшното пренебрегване на необходимостта от регионален подход може да задълбочи проблемите, като с времето тяхното решение в бъдеще ще става все по-трудно, а може би и невъзможно в краткосрочна и средносрочна перспектива. Същевременно необходимостта от диференцирана регионална политика отдавна е "идентифицирана" в рамките на ЕС и това е причината за изискването на ясно изразен регионален подход при използването на предприсъединителните фондове.

Оси на икономическо развитие

Структурното адаптиране на икономиките на страните от Централна и Източна Европа е процес, който води до нарастване на регионалните различия. Регионите с по-ниска степен на урбанизация и периферните райони в дадена страна като правило са много по-засегнати от процесите на нарастване на различията. Общите характеристики на страните в преход е, че се наблюдава един район "метрополия" с голяма гъстота на населението, който е област с висока активност и с високи доходи. Противовес на "метрополията" са граничните области с ниска гъстота на населението и съответно слаба икономическа активност.

Очакванията за България са, че ще се формират регионални различия, които, от една страна, ще бъдат относително високи за стандартите на ЕС, а от друга, имайки предвид по-ниското ни икономическо равнище, ще формират и значително по-големи социални и икономически проблеми. Подобно развитие е характерно както за България, така и за Румъния, при които именно поради по-слабата готовност за присъединяване към структурите на ЕС, както и вследствие икономическото им изоставане, всяка реформа среща много по-сериозни трудности. В страни като Чехия, Унгария, Словения и др. има ресурс за преодоляване на първоначалните трудности от една или друга реформа, както и готовност на населението за нейното осъществяване.

Аналогичен е и случаят в регионален аспект. Едни са възможностите за осъществяване на структурна реформа в районите за планиране, при които има по-висока степен на урбанизация, и други - в тези, които са периферни по отношение на икономическото развитие. При новите пазарни условия големите урбанизирани райони имат по-висока конкурентоспособност, могат да реализират синергичен и *spill-over* (преливащ) ефект между отраслите, налице са повече управленски кадри и *ноу-хау*, позволяващо по-гъвкаво

³ *Petrakos, G. Trade Relations of the Balkan Countries: A Comparative Analysis. Paper Prepared for the Final Report of the Phare ACE Project P97-8196-R "Overcoming Isolation. Strategies of Development and Policies of Cross-Border Cooperation in South Eastern Europe after". Agenda 2000, 2001.*

реагиране на изменящите се условия. Важен фактор е и по-големият пазар и инвестиционни възможности, които той предоставя, и, разбира се, те разполагат с много по-развита инфраструктура от тази на периферните райони. Всичко това дава възможности за далеч по успешно провеждане на структурната реформа в тях.

Югоизточна Европа е силно фрагментирано икономическо пространство, където националните оси на икономическо развитие на отделните държави не се пресичат или съединяват, т.е. няма преливане на инфраструктурата между страните в граничните области, които са с ниска гъстота на населението и като правило няма оформени урбанизационни центрове в тях. Типично за страните от ЕС е именно липсата на подобни негативни характеристики в граничните райони. Това е и едно от основните различия с тези държави, където в повечето случаи граничните им райони имат големи урбанизирани центрове и за тях е характерна развита инфраструктура между отделните страни и висока икономическа активност. Може да се твърди, че това е и един от основните фактори, благоприятствал икономическото обединение и развитие на ЕС.⁴

За България съществуващите оси на развитие като добра инфраструктура са София - Варна, Русе и Бургас. Те са се формирали в резултат от сложилите се по-рано икономически отношения със страните от бившия Съветски съюз. Новите икономически дадености и развитието на взаимоотношенията ни с държавите от ЕС предполагат изграждането и на други оси в посока към Западна Европа като очертаващ се основен търговски партньор на България.

Това са и основните причини за ниското равнище на развитие на повечето гранични региони в България. Изоставането им е резултат от неблагоприятни географски, икономически, но също и политически условия в последните няколко десетилетия. Следователно е желателно икономическата политика, която трябва да се провежда по отношение на тези райони, да се осъществява в рамките както на една страна, така и на съседните държави, съответния географски регион (в случая Югоизточна Европа), и разбира се, в по-широк международен план.

Необходимите икономически предпоставки за бързото развитие на новите оси са налице, но както беше споменато, то ще зависи не само от икономическото, а и от политическото сътрудничество на страните от Югоизточна Европа. Такива оси на развитие за България се очаква да се формират по линията София-Солун - с посока по-нататък към Атина, и най-вече София-Ниш-Белград и по-нататък Будапеща - на Север, и Загреб - на Запад. Продължение на тази ос в обратната посока е София-Иstanbul към Близкия изток. Друга възможна ос би могла да бъде през Видин, при положение, че там се построи мост през Дунав.

⁴ *Томев, С.* Стратегии на развитие и политика на трансгранично коопериране в страните от Югоизточна Европа. Икономически форум "Икономическо трансгранично коопериране в триъгълника Ниш-София-Скопие". С., 20-23 февруари 2002.

Бъдещото развитие на споменатите оси зависи до голяма степен и от това дали страните от региона ще стимулират регионалното коопериране и интегриране, най-вече в посока към ограничаване на бариерите, възпрепятстващи преди всичко трансграничното икономическо сътрудничество. Положителните стъпки в случая ще имат голям регионален ефект за подобряване икономическата инфраструктура на граничните области.

Основната идея на предприсъединителните фондове на равнище NUTS II е да подпомогне именно целенасоченото провеждане на икономическа политика на регионално равнище, която ще интегрира граничните области в страните от Централна Европа и особено тези от Югоизточна Европа посредством развитието на регионално и трансгранично сътрудничество.

Райони за планиране в България

Районите в България, отговарящи на равнище NUTS II по класификацията на ЕС, са агрегация, която служи за мониторинг с цел диференцираното регионално използване на предприсъединителните фондове на ЕС в посока регионално икономическо и преди всичко социално сближаване. Тя съответства на практиката за регионален мониторинг в ЕС. Изискването към тези райони е тяхното формиране да се основава на критерии, отразяващи както необходимостта от вътрешно сближаване (намаление на различията) в рамките на страната, така и от намаление на социално-икономическите различия между държавата-кандидатка и ЕС. Важно изискване спрямо тези предприсъединителни фондове е те да не водят до увеличаване на различията между отделните страни.

От данните на табл. 1 се вижда, че съществува известен дисбаланс по отношение на големината на районите за планиране, особено при показателя брой на населението.

Таблица 1

Райони за планиране - основни характеристики

Райони за планиране	Център	Територия (кв. км.)	Територия (%)	Население (2001 г.)	Население (%)	Брой области	Брой общини
Северо-западен	Видин	10 598.6	9.5	531 149	6.7	3	33
Северен централен	Русе	17 943.5	16.2	1 194 327	15.1	5	40
Северо-източен	Варна	19 966.6	18.0	1 304 344	16.5	6	49
Югоизточен	Бургас	14 647.5	13.2	793 899	10.1	3	22
Южен централен	Пловдив	27 515.3	24.8	1 969 595	25.0	6	66
Югозападен	София	20 300.0	18.3	2 097 781	26.6	5	52
България		110 971.5	100.0	7 891 095	100.0	28	262

Източник. НСИ.

Подобни различия са допустими при формирането на равнище NUTS II. По-важно е постигането на възможно по-голяма хомогенност на икономическите и социалните характеристики в рамките на района, което ще позволи и регионалните инициативи на това равнище да имат отношение към всяка област в даден район за планиране, както и съчетаването на регионалната политика на равнище NUTS II с тази на равнище NUTS III.

Решаването на регионалните проблеми е необходимо условие за интеграцията ни с останалите държави от ЕС. Едно от изискванията на Съюза по отношение на районите за планиране (NUTS II) както за страните-членки, така и за кандидатстващите страни, е различията в рамките на една държава да не създават социално-икономически проблеми в развитието на ЕС.

Тук отново трябва да се направи разграничение между регионалните различия по отношение на икономическото развитие и тези, свързани с пазара на труда, и по-специално с безработицата. Дотолкова, доколкото регионалните различия в икономическото развитие не пораждаат проблеми с емиграцията и доходите на населението, е възможно те да играят положителна роля за националната икономика - ефективно използване на сравнителните предимства, стимулиране на развитието, инвестиции и т.н. С други думи, дадена държава със сравнително високо равнище на развитие може и да има регионални различия, при това големи, стига те да не създават проблеми в рамките на ЕС. И обратното, при страна с по-слабо икономическо развитие даже и да няма значителни регионални различия, то за някои райони те могат да са такива, че да създават сериозни проблеми.

Това определя и по-важната роля, която би трябвало да играе регионалната политика за България, чието равнище на развитие е по-ниско в сравнение с повечето от останалите страни-кандидатки. Ето защо решаването на регионалните проблеми е едно от основните необходими условия за интеграцията ни с държавите в ЕС.

Районите за планиране на България и съответните райони на страните-кандидатки за ЕС

Като правило в страните-кандидатки периферно разположените гранични райони имат значително по слаба инфраструктура и транспортни връзки до пазарите, което е основното обяснение защо даден район изостава в своето развитие в рамките на дадена държава. Точен индикатор за подобно изоставане, който позволява и добра съпоставимост, е равнището на безработица. От общо 62 района на равнище NUTS II при 13-те страни-кандидатки⁵ могат да се изведат 41 региона с определено по-ниски

⁵ Това са Чехия, Словения, Унгария, Словакия, Полша, Литва, Латвия, Естония, България, Румъния, Турция, Малта и Кипър.

показатели по отношение на заетостта. Те обхващат голяма част както от територията, така и от населението на посочените държави.⁶

На този етап регионалната политика на ЕС по отношение на страните-кандидатки си поставя като основна цел чрез преки или косвени мерки да се постигне близко равнище на заетост и заплащане в районите на равнище NUTS II в рамките на дадена държава.

Съобразно критериите за страните-членки на Съюза цялата територия на повечето кандидатстващи държави би се включила в регионите, отговарящи на т.нар. Цел 1 (Objective 1 areas - икономически изостанали райони). По разбираеми причини критериите, валидни за ЕС-15, вероятно няма да се прилагат, поне на този етап, по същия начин и по отношение на страните-кандидатки.

Шестте NUTS II района на България са гранични (в смисъл, че граничат със съседни страни) и имат едни от най-ниските икономически показатели в сравнение с всички подобни райони в страните-кандидатки. Това определя и важната роля, която трябва да играят предприєдинителните фондове за тях, както и необходимостта от специфичен регионален подход при решаването на проблемите им.

Интересно е да се види как се подреждат шестте района сред другите райони на страните-кандидатки. Според класификацията, направена от Комисията по промените в заетостта и социалната сфера,⁷ типовете райони за планиране се определят основно в зависимост от потенциала на отделните народностопански сектори (селско стопанство, индустрия, услуги).

Като райони със "Селскостопански характер" (СХ) се определят тези, при които съществува голяма заетост в отрасъла, съчетана с висока степен на заети възрастни хора - 27 от районите на страните-кандидатки се определят като такива. У нас само Южният централен район се определя като такъв със СХ.

В тези райони производствената структура в селското стопанство е много хетерогенна, дори в рамките на отделните страни. В някои от тях достъпът до големи урбанизирани центрове е затруднен поради дългите разстояния или лошата инфраструктура. Много от малките и средните градове не са или са късно индустриализирани - през 60-те и 70-те години на миналия век. Съществуването на моноиндустриални структури създава проблеми за регионите от типа "Селскостопански характер" и по-специално по отношение на пазара на труда.

Северозападният, Североизточният и Югоизточният са сред 15-те района, определени като такива със "Смесена секторна структура" (СС). Това предполага по-слабо изразен индустриален сектор, като услугите са с най-голям относителен дял. Тези райони нямат ясно изразен секторен профил, характерни са ниските показатели, свързани с работната сила, и наличието

⁶ Комисия по промените в заетостта и социалната сфера. Краен работен доклад на Комисията, подготвен в рамките на "Проект за бъдещото разширяване" (ред. *M. Bogdanowicz, G. Fahrenkrog, B. Golob*), Блед, Словения, 4-5 декември 2001.

Пак там.

на сериозни социални проблеми. По правило, големият сектор на услугите е неефективен.

Северният централен е сред 13-те района, определени като такива с "Индустриален характер" (ИХ), типично за които е по-висока заетост в индустрията от средната за съответната страната. Тези индустриализирани райони са били бившите привилегировани зони - централните и движещата сила на икономическия растеж. Районите с ИХ имат като правило по-високо общо равнище на заетост в сравнение с тези, определени като селскостопански.

Накрая, Югозападният район за планиране попада в т. нар. група "Центрове на услугите" (ЦУ), за които е характерна високата заетост в областта на услугите - над 60%. Това са райони с ниско равнище на безработица и динамично нарастване на възможностите за заетост. При страните-кандидатки като правило ЦУ са районите, включващи столиците - Братислава, Будапеща, Прага и София.⁸ Те имат нарастващ сектор на услугите и сравнително високо средно заплащане спрямо националното равнище и местните социални стандарти.

Представеното деление се основава на чисто икономически показатели и преди всичко на базата на показателите за заетост и безработица. Характерно за отделните държави е, че "Центровете на услуги" и регионите с "Индустриален характер" проявяват тенденция към по-висока степен на заетост в сравнение с тези, определени като такива със "Селскостопански характер" и със "Смесена структура".

За България е очевидно, че подобно деление не отговаря във всички случаи напълно на спецификата на отделните райони. Една от причините за това е, че не всички райони за планиране са хомогенни по отношение на икономическото си развитие. Най-очевиден е случаят с Южния централен район, който се определя като такъв със "Селскостопански характер" и би трябвало да има по-висока безработица. Независимо от това направените сравнения, начинът на групиране на страните-кандидатки и мястото на българските райони за планиране в това разпределение представляват определен интерес.

Като региони с характерни проблеми по отношение на заетостта се определят тези със слаба заетост на трудоспособното население - по-малка от 50%.⁹ Показателно е, че пет от шестте български района на равнище NUTS II попадат в 15-те района на страните-кандидатки с ниско равнище на заетост на трудоспособното население - под 50% (вж. табл. 2).

⁸ В почти всички страни-кандидатки столиците са разграничени като отделен район на равнище NUTS II. Тъй като за България това не е направено, характерните черти за метрополиите се извеждат в случая като типични за целия Югозападен район, което съществено намалява възможността за регионален анализ на това равнище и съответно за провеждане на ефективна регионална политика.

⁹ Вж. Комисия по промените в заетостта и социалната сфера. Краен работен доклад... Данните не съвпадат винаги с тези на НСИ.

Таблица 2

Региони от страните-кандидатки, показващи заетост на трудоспособното население, по-ниска от 50% през 2000 г.

Тип	Страни и региони	Заетост (%)	Ранг*	Тип	Страни и региони	Заетост (%)	Ранг*
	<i>Райони в България</i>				<i>Райони в Полша</i>		
CX	Южен централен	49.7	13	ИХ	Шлески	48.7	11
ИХ	Северен централен	47.3	9	СС	Любиски	49.6	14
СС	Югоизточен	42.3	2				
СС	Северозападен	42.4	3		<i>Райони в Турция</i>		
СС	Североизточен	45.1	6-7	CX	Средиземноморски	41.0	1
				CX	Централна Анатолия	43.2	4
	<i>Райони в Унгария</i>			CX	Югоизточна Анатолия	45.1	6-7
СС	Северен основен	48.4	10	CX	Егейски	45.5	8
СС	Северноунгарски	49.2	12	CX	Източна Анатолия	49.8	15
				СС	Мармара	43.6	5
	<i>Европейски съюз</i>	<i>63.3</i>			<i>Общо страни-кандидатки</i>	<i>58.2</i>	

* С единица е обозначен районът с най-ниска заетост.

Източник. Комисия по промените в заетостта и социалната сфера. Краен работен доклад на Комисията, подготвен в рамките на "Проект за бъдещото разширяване" (ред. *M. Bogdanowicz, G. Fahrenkrog, B. Golob*). Блед, Словения, 4-5 декември 2001.

Тези 15 района с критично ниска заетост се разпределят в четири страни. Ако се изключи Турция, се оказва, че останалите две страни-кандидатки имат общо четири района, попадащи в тази група, срещу 5 на България.

При 10 от регионите в България, Полша и Словакия се наблюдава равнище на безработица, по-високо от 20% за 2000 г. В случая 4 от тях попадат в България. През 2000 г. районите в страните-кандидатки с безработица, по-голяма от 20%, са били само четири. Увеличаването на техния брой се определя от процеса на нарастване на регионалните различия в тези държави (вж. табл. 3).

Критични равнища на безработица се наблюдават в периферните райони на страните-кандидатки, докато метрополиите са облагодетелствани от развитието на услугите, високите преки чуждестранни инвестиции и влиянието на редица други фактори. В България различието между отделните райони по отношение на безработицата е от 10.9% за Югозападния до 26.6% за Северозападния район (по данни от НСИ за 2000 г.).

Таблица 3

10 региона в 13-те страни-кандидатки с равнище на безработица, по-високо от 20% през 2000 г.

Тип	Страни и региони	Безработица (%)	Ранг*	Тип	Страни и региони	Безработица (%)	Ранг*
	<i>България</i>	18.6			<i>Полша</i>	16.3	
ИХ	Северен централен	22.0	5	СР	Подкарпатски	20.1	10
СС	Югоизточен	21.7	6-7	ЦУ	Заходноприморски	21.7	6-7
СС	Северозападен	31.0	1	СС	Любиски	20.5	9
СС	Североизточен	25.0	3	СС	Вармино-Мазурски	24.4	4
	<i>Словакия</i>	19.1			<i>Европейски съюз</i>	8.4	
ИХ	Среднословенски	20.6	8				
СС	Горнословенски	25.1	2		<i>Общо страни-кандидатки</i>	12.5	

* С единица е обозначен районът с най-висока безработица.

Източник. Комисия по промените в заетостта и социалната сфера. Краен работен доклад на Комисията...

41 района от страните-кандидатки са определени като такива с ниски показатели по отношение на пазара на труда (обобщаваща оценка). В България в тази класификация не попада само Югозападният район. Северозападният е с най-ниски характеристики, а останалите четири са сред 10-те с най-слаби показатели от посочените 41 района.

Независимо че съществуват значителни разлики в развитието и характеристиките между отделните райони по страни, може да се обобщи, че периферните райони в страните-кандидатки показват едни и същи слабости: неефективно селско стопанство, недоразвит индустриален сектор (вкл. и хранително-вкусовата промишленост), ниски показатели за печалбите, слаба трудова заетост, относително по-високи миграционни процеси и застаряване на населението, резултиращи в неблагоприятна демографска структура, лоша инфраструктура, ниско равнище на обучение, липса на капитали, инвестиции и т.н.

Регионалните различия в рамките на България на равнище NUTS II не са големи в европейски контекст. Изключение донякъде прави Северозападният район, при който има натрупване на влиянието на много негативни фактори, като най-важният от тях е демографският. Едно от обясненията за липсата на големи различия на равнище NUTS II у нас е наличието на добре балансирана урбанизационна структура, по-специално на относително урбанизирани центрове за развитие във всеки район за планиране, като се изключи само Северозападният.

За ЕС регионалните различия в рамките на една държава като правило са по-високи от тези между отделните страни. Следвайки подобна логика, може да се очаква, че регионалните различия в България ще продължават да нарастват.

Покупателна способност на БВП на човек от населението по райони за планиране и области в страните-кандидатки за ЕС

Райони за планиране - NUTS II

Представа за реалните регионални различия в страните-кандидатки на равнище NUTS II дават данните за БВП на човек от населението според покупателната способност (вж. табл. 4). Най-висок индекс на покупателната способност има България. Това тушира до известна степен високите различия, които се получават при извършването на сравнения с другите страни-кандидатки, когато тези сравнения се правят по показателя БВП на човек от населението, без да е извършено коригиране с този индекс.

Таблица 4

БВП според покупателната способност на човек от населението към 01.01.1999 г.-(% от средната за ЕС)

	Относителен дял	Ранг**	Относителен дял от БВП за страната	PPP - индекс на покупателната способност
1	2	3	4	5
Европейски съюз	100.0			100.0
СЕЕС Централноевропейски страни-кандидатки Общо (BG, CZ, EE, HU, LT, LV, PL, RO, SI, SK)	38.2			246.2
Bg България -- 6 района равнище NUTS II	27.0	44	100.0	405.4
Vg01 Северозападен	23.2	48	85.9	
Vg02 Северен централен	23.0	49	85.2	
Vg03 Североизточен	23.5	47	87.0	
Vg04 Югоизточен	28.0	42	103.7	
Vg05 Южен централен	22.7	50	84.1	
Vg06 Югозападен	36.5	28	135.2	
Sy Кипър -- 1 район равнище NUTS II	84.9	3	100.0	138.7
Cz Чешка Република -- 8 района равнище NUTS II	58.5	5-6	100.0	250.0
Cz01 Прага	124.0	1	212.0	
Cz02 Среден чешки	48.4	14	82.7	
Cz03 Югозападен	54.1	9	92.5	
Cz04 Северозападен	48.9	13	83.6	
Cz05 Североизточен	49.7	12	85.0	
Cz06 Югоизточен	50.8	10	86.8	
Cz07 Средна Морава	47.1	15	80.5	
Cz08 Моравскослешки	50.2	11	85.8	

* 54 района на равнище NUTS II без Турция. При Кипър, Естония, Малта, Литва, Латвия и Словения равнище NUTS II съвпада с равнище NUTS I.

** Районите с най-нисък ранг имат най-висок БВП по покупателна способност на глава от населението -- в случая на равнище NUTS II, район Прага има най-висок БВП на глава от населението

Регионални икономически различия в България и останалите страни-кандидатки за ЕС

Таблица 4 (продължение)

1	2	3	4	5
Ee Естония -- 1 район равнище NUTS II	36.8	27	100.0	231.3
Hu Унгария – 7 района равнище NUTS II	49.7	12	100.0	235.9
Hu01 Киузип-Маджарски	75.1	4	151.1	
Hu02 Киузип-Дънбитъл	46.6	16	93.8	
Hu03 Ниугът-Дънбитъл	57.1	7	114.9	
Hu04 Дил-Дънбитъл	38.6	25	77.7	
Hu05 Йзак-Маджарски	33.0	34	66.4	
Hu06 Йзак-Алфулд	31.9	37	64.2	
Hu07 Аил-Алфулд	37.0	26	74.4	
Lt Литва - 1 район равнище NUTS II	32.8	35	100.0	257.8
Mt Малта -1 район равнище NUTS II	55.2	8	100.0	132.8
Pl Полша - 16 района равнище NUTS II	38.9	24	100.0	219.7
Pl01 Долносласки	39.8	21	102.3	
Pl02 Куивско-Поморски	34.5	32	88.7	
Pl03 Любелски	27.2	43	69.9	
Pl04 Лубуски	35.3	30	90.7	
Pl05 Луджски	35.4	29	91.0	
Pl06 Малополски	34.8	31	89.5	
Pl07 Мазовиетски	58.1	6	149.4	
Pl08 Ополски	32.6	36	83.8	
Pl09 Подкарпатски	28.6	40	73.5	
Pl0a Подласки	28.3	41	72.8	
Pl0b Поморски	39.4	22	101.3	
Pl0c Сласки	42.9	18	110.3	
Pl0d Свиеокрзиски	30.4	38	78.1	
Pl0e Варминско-Мазурски	30.2	39	77.6	
Pl0f Великополски	40.9	20	105.1	
Pl0g Заходнопоморски	38.9	24	100.0	
Ro Румъния - 8 района равнище NUTS II	23.5	47	100.0	339.9
Ro01 Североизточен	17.9	54	76.2	
Ro02 Югоизточен	23.7	46	100.9	
Ro03 Южен	21.1	53	89.8	
Ro04 Югозападен	22.1	51	94.0	
Ro05 Западен	27.0	44	114.9	
Ro06 Северозападен	21.6	52	91.9	
Ro07 Централен	26.5	45	112.8	
Ro08 Букурещ	33.6	33	143.0	
Si Словения – 1 район равнище NUTS II	68.3	5	100.0	153.6
Sk Словашка реп. - 4 района равнище NUTS II	48.1	14-15	100.0	298.8
Sk01 Братиславски	95.4	2	198.3	
Sk02 Западно Словенски	44.8	17	93.1	
Sk03 Средно Словенски	41.5	19	86.3	
Sk04 Южно Словенски	39.2	23	81.5	
Tr Турция - 8 района на равнище NUTS II	26.4	45-46	100.0	208.4

Източник. Данните са на EUROSTAT. Те са получени след умножаването на БВП в евро по индекса на покупателната способност (PPP - Purchasing Power Parity).

След България най-висок индекс имат Румъния и Словакия, а останалите страни от Източна Европа са с почти един и същи индекс - в рамките 230 - 250 (при средна покупателна способност на страните от ЕС, равна на 100). Изключение прави Словения с индекс от 154, който е сравним с тези на Малта, Кипър и Турция. Трябва да се подчертае, че най-високият индекс за България в макроаспект показва изоставането ни при адаптирането към пазарните условия.

В 10-те района с най-ниски показатели се включват 6 от Румъния и 4 от България. Съответно най-слаб е Североизточен, Южен, Северозападен и Югозападен от Румъния, следвани от Южен централен, Северен централен, Северозападен и Североизточен от България и последните два до 10 отново са от Румъния - Централен и Югоизточен райони. По-нататък се нарежда още един район от Румъния (Западен) и чак след това идва (като 12-ти поред) район от друга страна - Любелски от Полша.

Данните от табл. 4 потвърждават значително по добрите показатели на районите, в които попадат столиците, като това правило важи за всяка страна.

Равнище области - NUTS III

Страните-кандидатки от Централна и Източна Европа на равнище NUTS III имат 190 региона,¹⁰ като тези в България (областите в България) по наблюдавания показател БВП на човек от населението според покупателната му способност към 01.01.1999 г. се разпределят, както следва по децили:

I децил включва три области: Кърджали с ранг 6-7, Монтана с 15 и Разград със 17.¹¹

II децил включва осем области: Видин с ранг 20 - 21, Смолян с 22-23, Силистра с 24, Хасково с 27, Пазарджик с 28, Перник с 29-30, Плевен с 33 и Търговище с 34.

III децил включва шест области: Шумен с 43, Пловдив с 44, Благоевград с 45, Велико Търново с 47, Ловеч с 50 и Сливен с 57.

IV децил включва шест области: Русе с ранг 59, София с 64, Ямбол с 66-67, Добрич със 70-71, Кюстендил със 74 и Габрово със 76.

V децил включва две области: Варна със 77 и Враца с 90.

VI децил включва две области: Бургас със 107 и Стара Загора със 111.

VIII децил включва една област: София-град със 149.

Показателите за България на равнище NUTS II и NUTS III ни извеждат на предпоследно място от страните-кандидатки (без да смятаме Турция). Тук

¹⁰ България, Естония, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария и Чешка Република.

¹¹ В I децил са 10-те процента от наблюдаваните 190 региона с най-слабите показатели, т.е. 19-те района с най-слаби показатели. Район с ранг 1 има най-ниски показатели, следван от район с ранг 2, ранг 3 и т. н.

отново трябва да се подчертае необходимостта от определянето на официално приет индекс на покупателната способност, който да се използва по-възможност винаги в международните сравнения. Това ще позволи да се направи по-реалистична оценка на покупателната способност на БВП както на национално, така и на регионално равнище. Другото заключение е, че страната трябва да провежда целенасочена ценова политика към приближаването на индекса на покупателната способност към този, който е характерен за повечето-страни кандидатки от Централна Европа.

На табл. 5 е представено разсейването на максималните и минималните величини на равнища NUTS II и NUTS III, а фигурата показва разпределението на равнища NUTS III по отделни децили за България и Чехия.

Вижда се, че различията у нас на равнища NUTS II не са така високи както в някои други страни. В повечето от тях при преминаването от равнища NUTS II към NUTS III отклоненията на минималните величини спрямо средната не се променят съществено. В България отклоненията нарастват значително, което отново потвърждава извода за липсата на хомогенност при районите за планиране по отношение на социално-икономическите показатели.

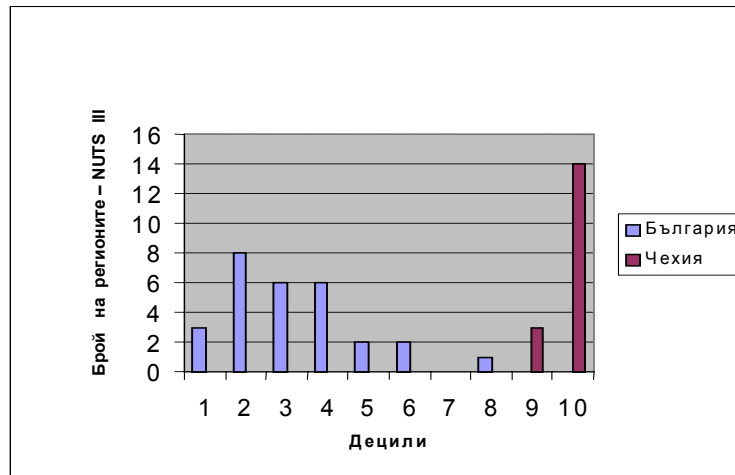
Таблица 5

Покупателна способност на БВП на човек от населението към 01.01.1999 г.
(% от средната за съответната страна)

Страни	Равнища NUTS II				Равнища NUTS III			
	Средна	Максимална	Минимална	Средна минус минимална	Средна	Максимална	Минимална	Средна минус минимална
България	100.0	135.2	84.1	15.9	100.0	173.3	60.3	39.7
Чешка реп.	100.0	212.0	80.5	19.5	100.0	212.0	78.1	21.9
Унгария	100.0	151.1	66.4	33.6	100.0	190.7	54.5	45.5
Полша	100.0	149.4	69.9	30.1	100.0	303.1	55.8	44.2
Румъния	100.0	143.0	76.2	23.8	100.0	149.8	63.0	37.0
Словакия	100.0	198.3	81.5	18.5	100.0	198.3	64.7	36.3

Източник: Таблица 4 и EUROSTAT.

Същевременно разсейването по области (виж фигурата) показва, че е много високо за страна като България, имайки предвид, че регионалните различия трябва да се оценяват и от гледна точка на това, че при страни с относително по-слаба икономика те водят до по-големи проблеми от социално-икономически характер.

Фиг. 1 Разпределение по децили на регионите на равнище NUTS III в България и Чехия

Източник: Таблица 4 и EUROSTAT.

С други думи, в Чешката република, където регионалните различия поради по-високото икономическо развитие не могат да имат силен негативен ефект, е постигнато голяма хомогенност на равнище NUTS III (всички региони на NUTS III равнище попадат или в IX, или в X децил), докато в България, където различията биха могли да породят сериозни проблеми именно поради цялостно по-ниското развитие, е налице и съществено разсейване по наблюдавания показател (вж. фигурата).

*

Процесът на реструктуриране в СЦИЕ е свързан с нарастващи вътрешно-регионални различия. Очакванията са, че от една страна, тези различия ще бъдат относително високи за стандартите на ЕС, а от друга, имайки предвид по-ниското равнище на страните в преход, ще определят и значително по-големи социални и икономически проблеми.

Фактът, че в България се наблюдава нежелано увеличаване на различията при регионалните характеристики говори, че поне засега пазарните сили са по-силни от търсения ефект при провеждането на националната регионалната политика. Районите, които срещат трудности, са зависими в по-голяма степен от общото икономическо развитие. Този процес е взаимосвързан, така че изоставането на определени региони предизвиква забавяне и на цялостното икономическо развитие.

Процесът на нарастване на регионалните различия ще продължи и в бъдеще. Интеграцията ни с ЕС и интернационализацията на икономиката поне в първите етапи ще поддържат такива различия, тъй като инвеститорите (местни и

външни) са привлечени по-скоро от по-добрите комуникации, инфраструктура и потенциал на пазара на развитите региони, отколкото от малко по-евтината работна сила на изоставащите.

При благоприятно икономическо развитие различията могат в известна степен да стимулират ефективното използване на сравнителните предимства. Тогава целенасочената регионална икономическа политика би могла да се ограничи предимно до периферните и изоставащите гранични области. Нарастването на различията при неблагоприятен темп на икономическо развитие ще създаде сериозни социални и демографски проблеми в критично много области на страната и ще засегне относително голяма част от населението.

Анализът недвусмислено извежда на преден план и голяма роля, която трябва да играе регионалната политика за България в сравнение с повечето останали страни-кандидатки за членство в ЕС. Направените сравнения на равнище NUTS II и NUTS III определят регионалните различия в нашата страна като такива, които могат да доведат до едни от най-големите социално-икономически проблеми сред страните-кандидатки. Ето защо може да се твърди, че регионалната политика ще играе все по-важна роля.

Нарастващото значение на регионалната политика за България може да се оцени и от факта, че анализът за страната сочи, че ако за първата половина на 90-те години различията в състоянието на предприятията не са били съществено повлияни от регионалния фактор, то сега показателите зависят предимно от общото икономическо състояние на региона, а не толкова от други фактори, например специфичните сравнителни предимства на даден отрасъл. Това се отнася предимно за малките и средните предприятия и не толкова за големите компании, където определящи са особеностите на производството.¹²

Паралелно с процеса на интеграция към структурите на ЕС ще се повишат и икономическите трудности за България и съответно ще се задълбочат вътрешните регионални различия – някои региони ще успеят по-добре да отговорят на новата икономическа среда, а други няма да имат такъв успех и това ще са предимно граничните периферни райони. Ето защо се очаква за България ролята и значението на трансграничните икономически отношения да нараства с течение на времето в сравнение с ролята, която тези отношения ще играят при страните от Централна Европа.

Фактът, че регионалните проблеми в периферните райони се свързват много често с наличието на малцинства, би трябвало да означава, че решаването им ще зависи и от тяхното преодоляване. Развитието на трансграничното сътрудничество също ще има определен положителен принос не само за външната, но и за вътрешната емиграция, подпомагайки и решаването на проблемите в селското стопанство, които са характерни за граничните райони.

27.II.2004 г.

¹² *Тотев, С.* Регионални икономически различия: равнища, динамика, структури. Планова тема. С., Икономически институт на БАН, 2003.